

A246

Lullula arborea

(L., 1758)

Lerka

Rząd: wróblowe, podrząd: śpiewające, rodzina: skowronki

Status występowania w Polsce

Nieliczny lub średnio liczny ptak lęgowy niżu, w górach bardzo nieliczny, wyjątkowo zimujący.

Opis gatunku

Lerka jest najmniejszym, spośród trzech występujących w Polsce lęgowych gatunków skowronków. Długość ciała wynosi 14–16 cm, rozpiętość skrzydeł 27–30 cm, masa ciała 25 g. Na głowie widoczny jest charakterystyczny, ścięty czubek, ograniczony z boków jasnymi paskami łączącymi się na karku. Ogólne ubarwienie wierzchu ciała jest brązowoszare. Charakterystyczny jest zwłaszcza czarno-biały rysunek na brzegu skrzydeł, dobrze widoczny u ptaka siedzącego na ziemi. Spód ciała jest szarawobiały, pierś mocno kreskowana. Zwraca uwagę krótki ogon i szerokie skrzydła, zwłaszcza gdy ptak obserwowany jest w locie – jego sylwetka przypomina wtedy nietoperza. U gatunku tego nie występuje dymorfizm płciowy. Ubarwienie młodych ptaków jest podobne jak dorosłych, ale mniej kontrastowe. Śpiew lerki jest bardzo melodyjny. Składa się z powtarzanych motywów i brzmi jak: „lililili...”, „lidl-lidl-lidl...”, „pil-pil-pil...”. Samiec na ogół śpiewa w powietrzu i zatacza koła nad swoim terytorium, jednakże często śpiewa także, siedząc na wysoko położonych miejscach, jak np. liniach energetycznych, słupach, czubkach najwyższych drzew. W pełni sezonu najbardziej aktywny jest o świcie. Śpiewa również nocą. W siedliskach swego występowania lerka jest często jedynym ptakiem aktywnym w tej porze doby. Zaniepokojone ptaki w momencie zagrożenia wydają głos przypominający „didiu!” lub „liu-liplip”. Dzięki temu głosowi stosunkowo łatwo jest je wykryć w terytorium lęgowym. Podobnie odzywają się, gdy siedząc na ziemi, wabią się nawzajem.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

W wielu siedliskach lęgowych lerki występuje też skowronek *Alauda arvensis* (A247, nieopisany w tej książce). W odróżnieniu od niego, lerka jest mniejsza i ma proporcjonalnie krótszy ogon, a skrajne sterówki nie są białe, lecz ciemnobrązowe. Ubarwienie wierzchu ciała jest bardziej kontrastowe. Lerka często siada na drzewach, liniach energetycznych oraz słupach, czego na ogół nie robi skowronek. Ponadto samiec lerki śpiewa w locie, zataczając koła, natomiast skowronek „zawisa” w powietrzu. Podobna do

lerki dzierlatka *Galerida cristata* (A244, gatunek nieopisany w tej książce) jest wielkością zbliżona do skowronka, zasiedla jednak inne siedliska, którymi są na ogół tereny ruderalne wokół miast i osiedli. Śpiew lerki jest jednym z najbardziej charakterystycznych wśród naszych krajowych gatunków ptaków. Miękkie, powtarzane, wznoszące się i opadające tony znacznie różnią się od śpiewu skowronka, którego piosenka składa się z długo i monotonie powtarzanych trel, trudnych do transkrypcji słownej.

Biologia**Tryb życia**

Jest to gatunek o dziennym trybie życia, choć w sezonie lęgowym samce często śpiewają nocą.

Lęgi

Gatunek terytorialny. W odpowiednich siedliskach występują skupienia kilku par lęgowych obok siebie, w sytuacjach takich śpiewające samce stymulują się do wspólnego śpiewania w locie, jednakże na ogół terytoria poszczególnych par są rozproszone. Lerka wyprowadza dwa lęgi w roku.

W końcu kwietnia i na początku maja znaleźć można gniazdo pierwszego lęgu. Jest ono budowane najczęściej w ostnietym trawą dołku w ziemi. Miejsce budowy gniazda lokalizowane jest na śródleśnej polanie czy zrębie, o powierzchni przekraczającej zwykle 3 ha lub w zbożu, kilka lub kilkanaście metrów od ściany lasu. Zewnętrzna część gniazda zbudowana jest z traw (czasem z domieszką mchu), a wewnątrz wyścielone cienkimi źdźbłami, korzonkami, włosiem i sierścią. Liczba jaj w zniesieniu wynosi najczęściej 4–5, rzadziej 3 lub 6. Wysiada je wyłącznie samica. Po 13–15 dniach wysiadania od terminu zniesienia ostatniego jaja, wykluwają się pisklęta, które początkowo są przez samicę ogrzewane na gnieździe. Opuszczają gniazdo po 10–13 dniach (czasem już po 8) od wykucia, kiedy jeszcze nie potrafią latać. Przez następnych kilka dni są karmione przez oboje rodziców. Młode uzyskują samodzielność po 12–15 dniach. Dorosłe ptaki przystępują wówczas do drugiego lęgu. Czasami samiec jeszcze karmi pisklęta z pierwszego lęgu, kiedy samica już wysiada jaja z drugiego. Okres lęgowy rozciągnięty jest do lipca. Lerka nie występuje w dużym zagęszczeniu, na terenach leśnych na ogół nie przekracza ono 10 p./10 km². W krajobrazie rolniczym, gdzie liczba dostępnych siedlisk jest jeszcze mniejsza, gatunek ten jest ptakiem nielicznym lub nie występuje zupełnie.

Wędrowniki

Lerka należy do ptaków przylatujących wcześniej. Na ogół już w pierwszych dniach marca można zaobserwować wędrujące ptaki, co ma miejsce w kilka dni po pojawieniu się pierwszych skowronków. Nierzadko przelotne lerki obserwować można już w końcu lutego, zwłaszcza gdy zima była łagodna. Ptaki lecą na ogół pojedynczo lub w niewielkich grupach po kilka osobników. Na terenach lęgowych lerki pojawiają się w marcu lub na początku kwietnia. W okresie polęgowym skupiają się w niewielkie stadka liczące na ogół kilka lub kilkanaście osobników. Już po odbyciu pierwszego lęgu (koniec maja, czerwiec) spotkać można grupki, które koczują w siedliskach lęgowych aż do odlotu. Ukierunkowany przelot do miejsc zimowania odbywa się we wrześniu i w październiku. Ptaki zatrzymują się wtedy na otwartych polach. Bardzo rzadko spotkać można lerki jeszcze w listopadzie. Wyjątkowo zdarzają się przypadki zimowania.

Zimowanie

Obszar zimowania lerki obejmuje głównie południową część Europy: Półwysep Bałkański, Półwysep Apeniński i Półwysep Iberyjski, Francję oraz w mniejszym stopniu zachodnie Niemcy, kraje Beneluksu oraz południową część Wielkiej Brytanii. W Europie Wschodniej część ptaków zimuje wokół Morza Czarnego, głównie na Krymie.

Pokarm

W sezonie lęgowym lerka odżywia się przede wszystkim niewielkimi owadami (gąsienice motyli, chrząszcze) i in-

nymi bezkręgowcami, a w mniejszej ilości zielonymi pędami młodych roślin. W okresie jesiennie-zimowym zjada nasiona różnych gatunków roślin, m.in. rdestu ptasiego, wyki, komosy.

Występowanie

Siedlisko

Siedliskiem występowania lerki są najczęściej obrzeża suchych borów i sosnowych zagajników o powierzchni przekraczającej na ogół 3 ha, śródleśne polany i poręby, suche murawy, nadmorskie i śródlądowe wydmy porośnięte skąpą roślinnością, rzadko zadrzewione wrzosowiska.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 2130 Nadmorskie wydmy szare
- 2330 Wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi
- 4030 Suche wrzosowiska (*Calluno-Genistion*, *Pohlio-Callunion*, *Calluno-Arctostaphylin*)
- 6120 Ciepłolubne, śródlądowe murawy napiaskowe (*Koelerion glaucae*)
- 6230 Bogate florystycznie górskie i niżowe murawy bliźniczkowe (*Nardion*)
- 91T0 Śródlądowy bór chrobotkowy

Rozmieszczenie geograficzne

Areal lęgowy lerki obejmuje niemal wyłącznie Europę (bez północnej Skandynawii i większości obszaru Wysp Brytyjskich) oraz niewielki obszar w zachodniej części północnej Afryki i na Bliskim Wschodzie. Gatunek najliczniej występuje na Półwyspie Iberyjskim i Półwyspie Bałkańskim. Większość areatu, bez części południowej, zamieszkuje podgatunek *L. a. arborea*, natomiast południowa Hiszpania, północno-zachodnia Afryka, południowe Włochy i wyspy Morza Śródziemnego, Bałkany, Bliski Wschód, Krym i Kaukaz to obszar występowania podgatunku *L. a. pallida*. Południowa i zachodnia część terenów lęgowych pokrywa się z obszarem zimowania.

Rozmieszczenie w Polsce

Lerka zasiedla obszar niemal całego kraju, ale nie wszędzie występuje równomiernie. Związana jest przede wszystkim z większymi kompleksami leśnymi, zwłaszcza suchymi borami sosnowymi. Występuje regularnie w dolinach niektórych większych rzek o podłożu mineralnym (Wisły, Bugu i Narwi), gdzie zasiedla występujące tam murawy napiaskowe. Omija niemal zupełnie obszary rolnicze o żyznych glebach. I tak np. jest bardzo rzadka w krajobrazie środkowej części Śląska, w wielu rejonach Wielkopolski oraz w północno-zachodniej części Mazowsza (głównie Wysoczyzna Płońska, Wysoczyzna Ciechanowska). Nie występuje na Pogórzu Przemyskim i Podgórzu Rzeszowskim (obszar pomiędzy Przemysłem a Jarostawiem). W górach jest bar-

dzo rzadka, na ogół spotkać ją można tylko do wysokości 700–800 m n.p.m., w wyższych partiach gór nie występuje lub spotykana jest sporadycznie.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: V gatunek narażony na wyginięcie

BirdLife International: SPEC 2

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I

Konwencja Berneńska: załącznik III

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Obszary chronione (parki narodowe) nie mają przypuszczalnie istotnego znaczenia dla ochrony tego gatunku. Prawdopodobnie w większej liczbie lerka występuje na terenie Słowińskiego PN, Kampinoskiego PN oraz PN Borów Tucholskich, gdzie znajduje się duża liczba odpowiednich dla tego gatunku siedlisk.

Rozwój i stan populacji

Wielkość populacji lęgowej lerki w Europie szacuje się na 900 000–3 400 000 p. Prawdopodobnie najliczniej gatunek ten zasiedla obszar Portugalii (100 000–1 000 000 p.), Hiszpanii (560 000–1 300 000 p.) i Francji (50 000–500 000 p.). Stosunkowo duże populacje występują też na terenie Rumunii (30 000–50 000 p.) i Włoch (20 000–40 000 p.).

Na większości obszaru Polski lerka należy do ptaków nie licznych, tylko na terenach z odpowiednio dużą liczbą dogodnych stanowisk do średnio licznych. W ciągu ostatnich 20–30 lat zauważalna jest tendencja do zmniejszania się liczebności gatunku w wielu regionach kraju. Z dostępnych danych wynika, że liczniejsza była na terenach górskich, w Puszczy Białowieskiej, jak również w wielu rejonach zachodniej Polski. Dla wielu obszarów brak jednak danych porównawczych. Dynamika liczebności i jej trend na obszarze środkowo-wschodniej Polski nie są znane. Prawdopodobnie gatunkowi temu sprzyja zaniechanie gospodarowania rolniczego na obszarach o przewadze gleb niskiej jakości, zwłaszcza w sąsiedztwie kompleksów leśnych. Liczebność lęgowej populacji krajowej nie jest znana, a szacunek 15 000–30 000 p., figurujący w piśmiennictwie europejskim, jest niepewny. Istnieje bardzo mało danych określających liczebność gatunku na większych obszarach. Największa liczebność lerki podawana jest dla obszaru Puszcza nad Gwdą w Wielkopolsce (350–450 p. w latach 1997–2002). Poza tym w latach 90. zanotowano większe skupiska lerki w następujących ostojach ptaków lub obszarach zaproponowanych do włączenia do sieci Natura

2000: na Pomorzu Zachodnim – Wzgórza Bukowe (20–30 p.), Ostoja Ińska (30–40 p.), Lasy Puszczy nad Drawą (60–80 p.), na Pomorzu Środkowym – Dolina Słupi (50–80 p.), w Wielkopolsce Puszcza Zielonka (70–74 p.), na Ziemi Lubuskiej – Buczyny Łągowskie (20–30 p.), Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (20–50 p.), na Mazowszu – Puszcza Kampinoska (11–50 p.), Dolina Pilicy (powyżej 30 p.) i na Lubelszczyźnie – Lasy Łukowskie (50–60 p.).

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- utrata siedlisk gniazdowych w wyniku zalesiania piaszczystych obszarów sąsiadujących z lasami;
- utrata siedlisk gniazdowych w wyniku zajmowania piaszczystych obszarów sąsiadujących z lasami pod budownictwo rekreacyjne;
- niski sukces lęgowy w wyniku drapieżnictwa ze strony drapieżników czworonożnych, a przede wszystkim lisa.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- objąć specyficzne, suche grunty z rzadką roślinnością murawową, sąsiadujące z kompleksami leśnymi, programami rolnośrodowiskowymi promującymi utrzymanie takich siedlisk w stanie niezmienionym, rotacyjne odłogowanie, zaniechanie stosowania pestycydów oraz nawożenia mineralnego, wykluczenie planowych zalesień.

Propozycja badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie stanowisk i liczebność krajowej populacji lęgowej;
- wybiórczość siedliskową;
- sukces lęgowy;
- przeżywalność;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji lęgowej.

Monitoring

- ocena liczebności populacji lęgowej (na podstawie liczby śpiewających samców) na powierzchniach próbnych wyznaczonych na obszarach, gdzie gatunek ten regularnie gniazduje, o wielkości co najmniej 50 km², w odstępach 3-letnich.

Bibliografia

BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO.
Zakład Ornitologii PAN.

- BIRDLIFE INTERNATIONAL / EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. Cambridge, 160 s.
- CZERWIŃSKI A. (red.) 1995. Puszcza Knyszyńska. Monografia przyrodnicza. Supraśl, 511 s.
- DYDUCH-FALNIOWSKA A., KAŻMIERCZAKOWA R., JUCHIEWICZ-MAKOMASKA M., ZAJĄC K. 1999. Ostoje przyrody w Polsce. Natural sites in Poland. Kraków, 244 s.
- DYRCZ A., GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. Ptaki Śląska. Wrocław, 526 s.
- FLOUSEK J., GRAMSZ B. 1999. Atlas ptaków lęgowych Karkonoszy. Vrchlabi, 424 s.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. Londyn, 903 s.
- HORDOWSKI J. 1991. Rozmieszczenie i liczebność ptaków lęgowych w województwie przemyskim. Bolestraszyce, 80 s.
- JERMACZEK A., CZWAŁGA T., JERMACZEK D., KRZYŚKOW T., RUDAWSKI W., STAŃKO R. (red.) 1995. Ptaki Ziemi Lubuskiej. Monografia faunistyczna. Świebodzin, 298 s.
- KONDRACKI J. 1981. Geografia fizyczna Polski. Warszawa, 464 s.
- MACKOWICZ R. 1970. Biology of the Woodlark *Lullula arborea* (Linnaeus, 1758) (Aves) In the Rzepin Forest (Western Poland). *Acta zool.cracov.*, 15: 61–160.
- PUGACEWICZ E. 1997. Ptaki lęgowe Puszczy Białowieskiej. Białowieża, 290 s.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WALASZ K., MIELCZAREK P. (red.) 1992. Atlas ptaków lęgowych Małopolski 1985–1991. Wrocław, 522 s.

Miroslaw Rzepata